

Vztah občanského procesu k občanskému a rodinnému právu

Отношение гражданского процесса к гражданскому
и семейному праву

The relationship between the civil procedure
and the civil and family law

ZDENĚK ČESKA

V občanském procesu poskytují soud a státní notářství ochranu především právům ze vztahů občanskoprávních a rodinných, přičemž ochrana práv z občanskoprávních a rodinných vztahů tvoří nejpodstatnější část soudní a notářské agendy. Občanský proces je hlavním a nejúčinnějším prostředkem ochrany uvedených subjektivních práv z občanskoprávních a rodinných vztahů.

Tento článek klade si za úkol věnovat pozornost tomu, v čem vlastně úloha občanského procesu při ochraně práv občanů, popřípadě socialistických organizací spočívá, tj. chce ukázat a vysvětlit vztah občanského procesu k občanskému a rodinnému právu.

Je dobře známa a bývá také v procesualistických pracích často citována ta pasáž jedné z raných prací K. Marxe, ve které Marx vystihl poměr procesu k hmotnému právu takto: „Hmotnému právu odpovídají nutně, jemu vlastní procesní formy. Proces a právo jsou tak těsně vzájemně spjaty, jako např. formy rostlin a živočichů jsou spjaty s masem a krví živočichů. Jeden duch musí ovládat proces i zákony, protože proces je jen formou života zákona, vlastně projevem jeho vnitřního života.“¹⁾

¹⁾ K. Marx - B. Engels, Sočinění, sv. 1, Moskva—Gosizdat, str. 258 (rus.).

Uvedená pasáž, která má obecnou platnost, i když byla vyslovena pro oblast trestního práva a trestního procesu, zobrazuje i vztah mezi občanským a rodinným právem na jedné straně a občanským procesem na straně druhé.

Občanské a rodinné právo na jedné straně a občanské procesní právo na straně druhé jsou samostatnými obory práva, samostatnými články právního řádu, které však spolu těsně souvisí a navzájem se doplňují. S. N. Abramov o tom říká: „Tak bez občanského procesního práva nebylo by občanské právo zajištěno, bylo by zbaveno reálnosti.“²⁾ A na jiném místě: „Spolu s tím občanské procesní právo bez občanského práva bylo by nemyslitelné a nemožné, protože právě na hájení a ochranu občanských práv je občanské procesní právo zaměřeno.“³⁾

Opravdu. Bez občanského procesu ztrácely by vlastně normy občanského a rodinného práva, jak ještě bude ukázáno, povahu právních norem a občanský proces bez hmotněprávní náplně by na tom byl ještě hůře, protože by byl vlastně samoučelem. A proces svůj účel má. Akademik Hora napsal, že kulturním posláním procesu je dopomáhat objektivnímu právu (právnímu řádu) k uplatnění. Každý proces má podle něho napomáhat prostřednictvím k tomu ustanovených orgánů a předepsaným postupem k uskutečnění právního řádu. Posláním civilního procesu pak je určení, na čí straně je právo, popřípadě i vynucení nebo zajištění tohoto práva.⁴⁾

Pro právníka v praxi je stejně důležitá znalost předpisů občanského a rodinného práva, jako znalost předpisů procesních. Platí to zejména pro soudce, kterému umožňuje důkladná znalost hmotněprávních ustanovení vést řízení se zaměřením na okolnosti rozhodné pro posouzení věci a správně rozhodnout daný případ. Znalost procesního práva pak umožňuje soudcům, aby oni byli skutečnými „pány sporu“, tj. dokázali dovést řízení co nejrychleji a co nejehospodárněji k žádoucímu konci, dávajíc všem účastníkům řízení stejnou příležitost k využití všech jejich procesních práv a jsouce dbalí toho, aby žádný z účastníků neutrpěl újmu pro nedostatek právních znalostí. Stěží může něco působit v procesu trapněji, než když si účastníci uvědomí, že si soud vlastně v určité procesní situaci neví rady. A přitom staví praxe před soudy často více problémů procesních než vlastních problémů občanského a rodinného práva.

²⁾ S. N. Abramov, Sovětskij graždanskij process, Moskva 1952, str. 9.

³⁾ Tamtéž, str. 10.

⁴⁾ V. Hora, Učebnice civilního práva procesního, Praha 1947, str. 9.

Právo je souhrn *pravidel chování* lidí, která vydává předepsaným způsobem vládnoucí třída, prostřednictvím státu, v zájmu zajištění pořádku pro ni výhodného, a jejichž dodržování *vynucuje* pomocí státního aparátu. Přitom je charakteristickým rysem právních norem právě možnost jejich vynucení pomocí státního aparátu. Tímto rysem se odlišují právní normy od norem morálních. To platí i pro právo socialistické společnosti.

Uvedené obecné vymezení pojmu práva má ovšem na mysli právní řád (právo v objektivním smyslu) jako celek, ale protože minus in maiore continetur, vztahuje se i na jednotlivá odvětví, která jsou součástí právního řádu. Platí tedy to, co je obsaženo v obecné definici práva i pro právo občanské a rodinné. To znamená, že rovněž pravidla chování obsažená v předpisech občanského a rodinného práva jsou vynutitelná státní mocí.

Způsob vynucení takového chování, které by odpovídalo občanskoprávním normám a normám rodinného práva, není však již tak naprosto zřejmý jako u norem některých jiných právních oborů, zejména pak u norem trestního práva.

V právním řádu se setkáváme s normami různého druhu. Jedny z nich *přikazují* přímo určité chování, jiné zase určité chování *zakazují*. U norem obsahujících příkaz určitého chování jde o to, aby bylo splněno, co norma nařizuje, a proto je třeba zajistit zásah státního aparátu pro případ nedodržení normy se zaměřením na donucení povinného k tomu, co mu norma nařizuje. U norem zapovídajících je tomu naopak. Zde se počítá se státním zásahem pro případ, že by došlo k takovému chování, které je popsáno v příslušné právní normě. Tak v trestním právu se setkáme ponejvíce s normami zakazujícími určité chování, v občanském a rodinném právu spíše s normami obsahujícími příkaz určitého chování. I v trestním právu se však vyskytují normy přikazující a v občanském právu opět normy zakazující určité chování.

Klasicky konstruovaná právní norma má obsahovat tři prvky:

1. *hypotézu*, stanovící předpoklady použití normy, tj. podmínky, za nichž se může uskutečnit to, co je popsáno v dispozici;
2. *dispozici*, popisující příslušný příkaz nebo zákaz určitého chování, tj. stanovící práva a povinnosti účastníků těch právních vztahů, o které jde;
3. *sankci*, stanovící následky, jaké bude mít za předpokladu splnění hypotézy nedodržení příkazu, popřípadě porušení zákazu takového chování, které je popsáno v dispozici.

S takto klasicky konstruovanou právní normou, která by obsahovala všechny požadované prvky, se však setkáváme zřídka. V konkrétních

ustanoveních jednotlivých právních předpisů zpravidla jeden nebo dokonce dva prvky chybí. Tak např. hlavním obsahem trestních zákonů, jak říká učebnice trestního práva, je výpočet znaků trestného činu (dispozice), a trestů, popřípadě ochranných opatření, které jsou na ně stanoveny (*sankce*).⁵⁾ Přitom dispozice zahrnuje v sobě *hypotézu*, tj. označení podmínek, za kterých se norma jako pravidlo chování uplatní. Obsah dispozice se přibližně shoduje s obsahem pojmu *skutkové podstaty* trestného činu, o který jde.⁶⁾

V občanském právu je situace ještě složitější. Správně to vystihuje akademik Knapp, když říká: „Občanské právo tedy v hypotézách svých norem závazně určuje, kdo je subjektem občanského práva, jaké jsou právní skutečnosti, ze kterých vznikají subjektivní práva a povinnosti v občanském právu, a jaké jsou předměty, jichž se tato subjektivní práva a povinnosti mohou týkat.“⁷⁾ To tedy znamená, že hypotézy, obsažené většinou v obecné části občanského zákoníka, nemusí již být v jednotlivých ustanoveních dalších částí zákona opakovány. Odtud i Knappovo vysvětlení dispozice v občanskoprávních normách: „Dispozice norem občanského práva upravuje následky splnění hypotézy, zejména následky právních skutečností, a to právních úkonů a některých událostí. Těmito následky jsou zpravidla subjektivní práva a povinnosti, tj. zákonem chráněná, resp. zákonem daná míra možnosti resp. nezbytnosti lidského chování. Předmětem úpravy dané dispozicí norem občanského práva je tedy zpravidla lidské chování.“⁸⁾

Problémem u občanskoprávních norem jsou však *sankce*. Zatímco pro trestněprávní normy je přímo charakteristické, že obsahují *sankce*, shodují se představitelé naší civilistiky v tom, že v normách občanského a rodinného práva *sankce* většinou výslovně vyjádřeny nejsou. Přesto však přece jen podle jejich názoru takové občanskoprávní *sankce* existují. Tak např. V. Knapp uvádí: „Sankce normy upravuje následky protiprávních úkonů a některých událostí, s nimiž jsou spjaty následky odpovědnosti. V důsledku občanskoprávní odpovědnosti vznikají vždy nová práva a nové po-

⁵⁾ Československé trestní právo, díl I., Orbis—Praha, 1959, str. 129.

⁶⁾ Tamtéž, str. 130. Jiného názoru, než který je zastáván v učebnici trestního práva, je O. Weinberger, který v článku věnovaném dispozici trestních norem kritizuje na základě logického rozboru jak tradiční terminologii, tak i tradiční pojetí struktury norem trestního práva. V jednom ze závěrů, k nimž dospívá, uvádí autor, že „nelze mluvit o splnutí strukturálních součástí v normách trestního práva“ a že to, co se nazývá dispozice normy trestního práva, je ve skutečnosti podmínka trestní normy, kdežto „druhá část této normy, vyjadřující sankci, má v této normě postavení a funkci dispozice“. (Srov. O. Weinberger, O pojmu dispozice, Právník 1959, str. 169.)

⁷⁾ V. Knapp, Předmět a systém československého socialistického práva občanského, NČSAV—Praha, 1959, str. 81.

⁸⁾ Tamtéž, str. 82.

vinnosti, tj. vzniká odpovědnostní závazek. Předmětem úpravy sankce norem občanského práva je tedy vždy určité lidské chování.⁹⁾

Značnou pozornost věnuje otázce občanskoprávních sankcí i Št. Luby. Celá jedna kapitola jeho obsáhlé práce o prevenci a odpovědnosti v občanském právu pojednává o této otázce a je také nazvána: „Právne následky protiprávneho úkonu (sankcie).“¹⁰⁾ V této kapitole vyzdvihuje autor význam občanskoprávních sankcí, který vidí v tom, že se vůbec sankcionuje zaviněné ohrožení a porucha právních poměrů a že se sankcemi kromě toho postihuje široký okruh nezaviněných, ale protiprávních ohrožení a poruch právního poměru. Souhlasně s Knappem uvádí i Luby, že v případě ohrožení nebo porušení práv vznikne místo ohroženého nebo porušeného právního poměru nový právní poměr, právní poměr odpovědnostní, a to mezi odpovědnou a poškozenou osobou. Přitom *sankcí* třeba rozumět určitou občanskoprávní povinnost. Vyplývá to ze závěru, ke kterému Luby dospěl: „Zo všetkého, čo sme povedali, vyplýva, že sankciami sú všetky tie následky, ktoré vznikajú z protiprávneho úkonu ako zo záväzkového dôvodu. Týmito následkami (a to sme zistili pri výkladoch o zodpovednosti), musia byť nevyhnutne právne povinnosti, ...“.¹¹⁾

Luby též uvádí, že občanské právo počítá i s trestní represí, avšak nespojuje se jí a zajišťuje plnění právních povinností i ostatními občanskoprávními sankcemi, jež ovšem nepůsobí jen represivně, ale rovněž preventivně.¹²⁾

Odpovědnostní povinnost, představující podle Lubyho sankci právní normy, je povinnost, která se od jiných, zejména závazkových povinností odlišuje tím, že vzniká z protiprávního úkonu jako zavazovacího důvodu, přičemž je obsah odpovědnostní povinnosti stejný jako u povinností jiných.¹³⁾

Hovoří se tedy o „občanskoprávních sankcích“ v souvislosti s odpovědností, zejména pak s odpovědností za způsobenou škodu, za získání *neoprávněného majetkového prospěchu* (podle dřívější terminologie za „bezdůvodné obohacení“), s odpovědností za *vady*, a konečně s odpovědností za *prodlení*, tj. za to, že nedošlo k řádnému a včasnému splnění závazku. V uvedeném smyslu používá termínu „sankce“ také hospodářský zákoník, který dokonce výslovně označuje povinnost placení penále v důsledku prodlení jako „majetkové sankce“ (§ 141–144 hosp. zák.).

Lze tu vidět určitou obdobu s trestním právem. I tu je totiž zakázáno určité chování, protože dojde-li k němu, mohou postihnout toho, kdo se takového chování dopustí, určité nepříznivé následky.

⁹⁾ Tamtéž, str. 82.

¹⁰⁾ Št. Luby, Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve, NSAV Bratislava, 1958, díl II., str. 313.

¹¹⁾ Tamtéž, str. 315.

¹²⁾ Tamtéž, str. 316.

¹³⁾ Tamtéž, str. 318.

A přece zde není situace stejná jako u norem trestního práva. Normy trestního práva obsahují ve své sankci přímo určení toho, jakého způsobu státního donucení bude použito proti tomu, kdo se dopustí trestného činu. Podobně je tomu i u provinění podle zákona o místních lidových soudech, popřípadě u přestupků podle zákona o zajišťování socialistického pořádku. Je tomu však podobně i u jiných norem, ba dokonce i u norem mezinárodního práva. Tak např. se dočteme v čl. 41 a 42 Charty Spojených národů o opatřeních, kterých může být použito podle rozhodnutí Rady bezpečnosti proti tomu, kdo ohrožuje nebo porušuje mír, anebo kdo se dopouští útočného činu. I tu jde tedy o pohružku konkrétním donucením nikoli ze strany jednoho státu, ale dokonce většího počtu států, které jsou signatáři Charty.

A právě v takovýchto případech, kde se přímo uvádí, jakých opatření, přesněji řečeno jaké formy donucení bude použito proti tomu, kdo poruší určitou právní normu, lze hovořit podle mého názoru o *sankcích* ve vlastním smyslu toho slova. Ukazuje na to i jiný význam, v jakém se užívá výrazu „sankce“. Sankcí nebývá označována jen příslušná část právní normy, ale také sám prostředek donucení. Proto se často hovoří o „používání sankcí“ apod. Z toho pak plyne, že by měly za sankce právních norem být považovány jen ty části právních norem, které obsahují pohružku donucením ze strany státu, jinak řečeno ty části právních norem, které stanoví způsob státního zákroku v případě nedodržení právní normy a tím zároveň způsob ochrany práv oprávněného subjektu.

V čem totiž spočívá občanskoprávní sankce u náhrady škody? Knapp i Luby se shodují v tom, že ve vzniku odpovědnostní povinnosti, která se po obsahové stránce podle výslovného vyjádření Lubyho nikterak neliší od jiných povinností, tedy třeba od povinnosti zaplatit kupní cenu. Troufám si tu však tvrdit i více, a to že pro tuto odpovědnostní povinnost platí stejný režim jako pro povinnosti jiné a že tedy v občanském právu se i tam, kde jde o odpovědnostní závazek, setkáváme jen se stanovením práv a povinností jako v případech jiných, ve kterých se stal podkladem vzniku právního vztahu třeba právní úkon. Z hlediska určení způsobu, jakým má dojít v případě nedodržení povinnosti k jejímu vynucení pomocí státního aparátu, a tím i z hlediska určení způsobu realizace práva, jež uvedené povinnosti odpovídá, je zajisté nerozhodné, zda vznikla z právního úkonu, události nebo z protiprávního úkonu. A v tomto směru je u drtivé většiny občanskoprávních norem situace stejná. Způsob případného vynucení povinnosti uložené příslušnou normou, tedy způsob, jakým stát dopomůže oprávněnému subjektu k realizaci určitého jeho subjektivního práva, je zde zamlčen.

Rozumíme-li tedy *sankcí*, jak to činí učebnice teorie státu a práva, jakoukoli „zvláštní újmu, jež má stihnout porušitele právní normy (delikventa), tj. každého, kdo by za podmínek stanovených v hypotéze nezachoval pra-

vidlo stanovené v dispozici¹⁴⁾ a chceme-li spatřovat uvedenou zvláštní újmu ve vzniku nového závazku, tedy v přeměně zákazu určitého chování v příkaz chování jiného, pak můžeme hovořit o občanskoprávních sankcích stejně jako o hospodářskoprávních sankcích v tom smyslu, jak to běžně naše civilistická literatura činí. Podle mého názoru je však přesné hovořit o *sankcích* u norem *občanského a rodinného práva* jen tehdy, když tyto normy obsahují *pohrůžku donucením*, tj. určení takového opatření, kterého má být použito k vynucení příslušné povinnosti nebo chceme-li, určení způsobu, jakým se oprávněný domůže za pomoci státního aparátu uskutečnění svého práva. Takových norem, které by obsahovaly sankce v uvedeném smyslu, nalezneme pak v základních předpisech občanského a rodinného práva jen malý počet.

Občanský zákoník činí nutnost vyjádření sankcí v jednotlivých ustanoveních zbytečnou již proto, že obsahuje v § 4 toto ustanovení obecné povahy: „Proti tomu, kdo právo ohrozí nebo poruší, lze se domáhat ochrany u orgánu, který je k tomu povolán. Není-li v tomto zákoně stanoveno nic jiného, je tímto orgánem soud.“ Možnost dovolat se ochrany svých práv u soudu, popřípadě u jiného orgánu, je ovšem možností dosáhnout použití státního donucení proti tomu, kde neplní své povinnosti, v tom směru, aby ustal v ohrožování nebo porušování práv, která má respektovat.

Uvedená obecná možnost dovolat se ochrany svého práva pomocí soudního zákroku je opakována a rozvedena i v některých konkrétních ustanoveních. Tak je tomu např. u § 132 občanského zákoníka, podle něhož se může občan domáhat ochrany proti tomu, kdo neoprávněně zasahuje do jeho vlastnického práva; zejména tu má občan právo požadovat vydání věci, která je mu neprávem zadržována. Ustanovení § 132 občanského zákoníka tak přímo ukazuje, jak bude proveden zákrok k ochraně osobního vlastnictví, tj. jak bude donucen rušitel vlastnického práva k tomu, aby rušení zanechal. (Ochrana práv občanů a státní donucení jsou vlastně dvě strany téže mince, protože v právu jeden z těchto institutů není bez druhého možný.) Uvedené ustanovení § 132 obč. zák. tedy již nestanoví práva a povinnosti z určitého vztahu, ale poskytuje možnost dovolat se účinné ochrany práva ze strany státu. Bere tak na sebe podobu sankce pro případného rušitele práva.

Podobně najdeme několik ustanovení majících charakter sankce nebo alespoň obsahujících sankce i v zákonu o rodině. Jsou to např. ustanovení § 43–46 zák. o rod., kde jsou uvedena konkrétní opatření, kterých mohou použít státní orgány v důsledku toho, že rodiče neplní řádně své povinnosti k dětem.

¹⁴⁾ Obecná teorie státu a práva, I. SNPL—Praha, 1965, str. 127.

4. Normy občanského a rodinného práva tedy zpravidla neurčují, jakého způsobu donucení bude použito v případě porušení práv nebo nedodržení povinností těmito normami stanovených.

Se *svépomocí* tu dost dobře vystačit nelze, protože ta se může uplatnit jen zřídka, a to ještě jen za podmínek předpokládaných zákonem. Rosenberg správně poukazuje na to, proč se od *svépomoci*, která za starých časů byla velmi rozšířena, upustilo, tj. proč byla vůbec zakázána nebo alespoň silně omezena. Důvodem tu bylo, že ne vždy ten, kdo je silnější, je také v právu.¹⁵⁾ Tím ovšem, že stát vyloučil *svépomoc*, vzal na sebe povinnost určit, na čí straně je právo, ale také povinnost postarat se o uskutečnění práva.¹⁶⁾

A tím se dostáváme k jádru vzájemného vztahu mezi občanským a rodinným právem na jedné straně a občanským procesem na straně druhé. *Občanský proces* představuje v oblasti občanského a rodinného práva *hlavní prostředek ochrany subjektivních práv občanů i organizací* a tím tedy i *hlavní prostředek státního donucení k tomu*, aby došla svého uplatnění práva z občanskoprávních a rodinných vztahů.

Občanskoprávní a rodinnoprávní předpisy nemusí obsahovat v každém jednotlivém ustanovení určení způsobu, jakým dojdou svého uplatnění práva, jež mají v těchto ustanoveních svůj podklad, protože je obecně dána možnost soudní ochrany těchto práv.

V čem však spočívá zákrok státu na obranu práv z občanskoprávních a rodinných vztahů? Tento zákrok se uskutečňuje ve dvou fázích: *prvou fází* představuje *projednání věci a rozhodnutí o sporném právu*, kdežto *druhou fází* tvoří *výkon soudních rozhodnutí*, nazývaný podle dřívějších předpisů soudní exekucí.

Přitom třeba mít na paměti, že v celé řadě případů uskutečněním *prvé fáze* soudní zákrok na obranu sporného práva skončí a že *druhé fáze* již nebude zapotřebí. Tak tomu bude ve všech případech, kdy rozhodnutí soudu bude mít určovací povahu, tj. kdy bude jeho výrok obsahovat jen vymezení právního vztahu mezi účastníky řízení nebo určení existence či neexistence určitého práva některého z účastníků, aniž by přitom tento výrok ukládal splnění nějaké povinnosti, zejména povinnosti něco vydat, zaplatit, provést práci, vyklidit, strpět, něčeho se zdržet apod. Mezi určovací výroky třeba zařadit všechny výroky zamítavého obsahu, i když návrhovatel požadoval na soudu vydání rozhodnutí, které by odsuzovalo odpůrce k určitému plnění. *Druhé fáze* soudního zákroku nebude třeba ani

¹⁵⁾ Leo Rosenberg, Zivilprozess, Berlin, str. 7.

¹⁶⁾ V. Hora, Exekuční právo, Praha 1938, str. 13.

tehdy, kdy sice bude výrokem rozhodnutí uloženo určité plnění, ale povinný se tomuto výroku dobrovolně podrobí a splní bez dalšího, co mu soudní rozhodnutí ukládá.

Na druhé straně bude nezbytné použít i druhé fáze soudního zákroku — výkonu rozhodnutí — tam, kde ten, komu soudní rozhodnutí nebo soudní smír, který má účinky pravomocného rozsudku (§ 99 odst. 3 obč. soud. řádu), ukládají určitou povinnost, ve stanovené lhůtě tuto povinnost nesplní.

Na první pohled se zdá, že je to až výkon rozhodnutí, který představuje státní donucení k plnění povinností uložených v rozhodnutí nebo smíru. Při něm totiž dochází k vlastnímu, sit venia verbo „fyzickému“ přinucení občana nebo organizace, aby splnili uložené jim povinnosti. Ukládá-li rozhodnutí občanovi vydat určitou věc a občan ji dobrovolně nevydává, bude mu věc odňata proti jeho vůli pracovníkem soudu a vydána oprávněnému. Nezaplatí-li povinný peněžitou částku, kterou má zaplatit podle vykonatelného rozhodnutí nebo smíru, budou mu k návrhu oprávněného podle nařízení soudu proti jeho vůli prováděny srážky ze mzdy, kterými bude příslušná částka oprávněnému uhrazena. To tedy je na poli občanského práva ono donucení, jež je předpokládáno v obecném vymezení pojmu práva a jež není patrné ze samotných ustanovení občanskoprávních a rodinněprávních předpisů.

Za donucení pomocí státního aparátu třeba však považovat i uvedenou prvou fázi, tj. projednání a rozhodnutí věci, třebaže z ní snad donucovací funkce zcela očividná není.

Jestliže totiž někdo neplní dobrovolně své povinnosti z občanskoprávních nebo rodinných vztahů, vystavuje se nebezpečí, že se oprávněný proti němu dovolá pomoci toho orgánu, do jehož pravomoci ochrana práv z uvedených vztahů náleží, tj. v drtivé většině případů soudu. Soudní řízení si zpravidla vyžádá určitých nákladů, ať již v podobě soudního poplatku, odměny za zastupování advokátem, výdajů na dokazování, jako např. svědeckého, znalečného, nebo konečně též hotových výdajů s cestou k soudu, a to jízdného, popřípadě i stravného a nocležného. Povinnost k zaplacení těchto nákladů stihne až na malé výjimky toho, kdo neměl v řízení úspěch. To vyplývá i z ustanovení § 142 a 143 obč. soud. řádu, upravujících povinnost k náhradě nákladů řízení na základě úspěchu ve věci. Přitom ten, kdo ohrozil nebo porušil právo druhého, zůstane v řízení nepochybně bez úspěchu a stihne jej povinnost zaplatit náklady řízení, tj. povinnost, která by mu v případě dodržení příslušných norem občanského a rodinného práva nevznikla.

V tom okamžiku, kdy se dovolá ten, jehož právo bylo ohroženo nebo porušeno, soudní ochrany, vzniknou mezi ním a soudem, jakož i mezi ním a jeho odpůrcem — rušitelem jeho práva — nové právní vztahy, vztahy

procesní, a z těchto vztahů i nová práva a nové povinnosti. Na tom, kdo byl označen za rušitele cizího práva bude, aby se k věci vyjádřil, a jestliže se domnívá, že žádné právo ani neohrozil ani neporušil, popřípadě všechny své povinnosti řádně splnil, aby se před soudem v tomto směru bránil. Podle § 101 odst. 1 obč. soud. řádu jsou účastníci řízení „povinni přispět k tomu, aby bylo dosaženo účelu řízení zejména tím, že pravdivě a úplně vylíčí všechny potřebné skutečnosti, označí důkazní prostředky a že dbají pokynů soudu“. Často je třeba vyslechnout účastníky řízení v rámci provádění důkazů. S tím se počítá v § 131 obč. soud. řádu, podle něhož „nařídí-li soud jako důkaz výslech účastníků, jsou účastníci povinni dostavit se k výslechu; mají vypovědět pravdu a nic nezamlčovat“. Je pravda, že není vyloučeno, aby v určitém řízení zůstal účastník nečinný. I na takový případ je v občanském soudním řádu pamatováno. V § 101 odst. 2 obč. soud. řádu se praví, že soud „pokračuje v řízení, i když jsou účastníci nečinní“. V nepřítomnosti účastníků může pak soud provádět jednotlivé úkony. I když se však účastník chová v řízení nečinně, neznamená to, že by se pak nemusil podrobit výsledkům provedeného řízení, tj. prakticky soudnímu rozhodnutí. Tak tomu je též v případě, že bylo rozhodnuto ve zkráceném řízení podle § 172 obč. soud. řádu platebním rozkazem a že tento rozkaz v důsledku nepodání odporu nabyl podle § 174 odst. 1 obč. soud. řádu účinků pravomocného rozsudku.

Nečinnost účastníků nebude však v občanském soudním řádu pravidlem. Vždyť již v základních ustanoveních občanského soudního řádu se předpokládá (§ 6), za účelem správného zjištění skutečného stavu věci, jakož i rychlé a účinné ochrany práv, *součinnost* soudu se všemi, kdo se účastní řízení, tedy především se samotnými účastníky. Účastník může být však v řízení činný i prostřednictvím svého zástupce, což znamená, že se třeba sám vůbec před soudem nemusí objevit a přece vyvíjí v procesu náležitou činnost. Avšak i tam, kde je zastoupen zmocněncem, musí se účastník bezpodmínečně dostavit osobně k soudu, jestliže si soud přeje vyslechnout jej k důkazu podle § 131 obč. soud. řádu. Kdyby se ani v takovém případě nehodlal dostavit, přestože byl k výslechu předvolán, může jej po náležitém poučení o tom, které je obsaženo v předvolání, dát soud podle § 52 obč. soud. řádu předvést, a to zpravidla příslušníky Veřejné bezpečnosti. Totéž pak platí, není-li účastník ochoten dostavit se na výzvu soudu ke znalci.

Již z toho, že má soud vůči účastníkům řízení možnost používat donucovacích opatření během řízení, vyplývá, že i ta část řízení, ve které jde o projednání věci, má povahu státního donucení.

Nejvíce je však tato donucovací povaha zřejmá z rozhodnutí věci, kterým se projednávání případu končí. Mohla by se vyskytnout otázka, zda vůbec rozhodnutí soudu samo o sobě poskytuje nějakou ochranu právům občanů, popřípadě organizací, když k jeho případnému vynucení je třeba dalšího

zároku soudu. Na tuto otázku třeba dát odpověď bezvýhradně kladnou.

Právo, které bylo přiznáno nebo potvrzeno rozhodnutím soudu, má jinou povahu než právo, kterým se soud nezabýval; přitom je nerozhodné, že se určitým právem soud nezabýval prostě proto, že oprávněný nebyl nucen se žádostí o ochranu takového práva se na soud obracet, protože prostě bylo toto právo respektováno.

Rozhodnutí soudu, popřípadě státního notářství, staví určité právo na jisto a způsobuje, že takovéto právo *musí* být *respektováno* všemi státními orgány, organizacemi i jednotlivými občany, a tím samozřejmě i vlastními účastníky řízení. To se týká práv přiznaných jak rozhodnutími, která mají charakter *určovací*, tak rozhodnutími *znějícími na plnění*.

Pokud však jde o práva na určité plnění, ta získávají tím, že byla potvrzena soudním rozhodnutím, ještě něco navíc. Získávají základní předpoklad pro to, aby mohla být realizována v rámci druhé fáze státního donucení na úseku občanskoprávním, tj. v rámci výkonu soudních rozhodnutí. Vykona-telností příslušného rozhodnutí stávají se bezprostředně vynutitelnými ta práva, která k této své bezprostřední vynutitelnosti potřebovala právě jen svého potvrzení uvedeným vykonatelným rozhodnutím. V tomto směru má „judikátní pohledávka“, tj. pohledávka přiznaná rozhodnutím soudu, přece jen jiný ráz než pohledávka, o které dosud soudem rozhodnuto nebylo.

Představuje tedy *občanský proces* na úseku občanského a rodinného práva způsob, kterým zajišťuje stát, že práva z občanskoprávních a rodinných vztahů dojdou svého uplatnění. Někdy k tomu stačí jen projednání a rozhodnutí věci, jindy je navíc třeba ještě výkonu rozhodnutí. Obojí, jak *projednání a rozhodnutí věci* — jinak řečeno nalézací řízení, tak *výkon rozhodnutí*, tvoří však jednotu a jsou také obsaženy v jediném právním předpisu, a to v občanském soudním řádu. Výchovné působení soudů bude musit směřovat k tomu, aby postupně odpadávala nutnost výkonu rozhodnutí, tj. aby byla soudní rozhodnutí plněna dobrovolně, a pak aby se snižoval počet občanskoprávních sporů, tj. aby občané vyřizovali své sporné otázky pokud možno mimo soud, anebo lépe, aby vůbec nezavdávali příčinu ke sporům a respektovali práva druhých občanů, resp. organizací. Slo-vem — *výchovné působení soudu* na úseku občanského práva musí směřovat k tomu, aby postupně vůbec odpadávala nutnost státního donucování na úseku ochrany práv z občanskoprávních a rodinných vztahů, popřípadě i jiných práv, kterým soud poskytuje ochranu.

5.

Předpisy práva občanského a rodinného tedy formulují určitá práva a po-vinnosti, jejichž realizaci zaručuje občanský proces. Občanský proces je tak

nezbytným doplňkem občanského a rodinného práva, třebaže doplňkem zcela samostatným.

Samostatnost občanského procesu a jeho nezávislost na občanském a rodinném právu nebyla v teorii vždy nesporná a ani dnes nepanuje v této otázce jednota názorů. Lze to dokumentovat např. na sporu mezi zastánci hmotněprávní a procesněprávní teorie práva na podání žaloby. Přehled názorového vývoje v této otázce podává výstižně G. Lüke v článku věnovaném otázce procesního oprávnění k vedení sporu.¹⁷⁾ Autor ukazuje, jak pod vlivem římského práva, které neznalo obecnou možnost obrátit se na soudce se žádostí o ochranu práva, ale znalo jen právo na žalobu, kterou poskytoval praetor v jednotlivých přesně vymezených případech, vyvinul se názor, že právo obrátit se na soud se žalobou třeba vyvodit z existence příslušného subjektivního práva. Tento názor pak vedl důsledně k tomu, že za strany ve sporu byly považovány jen subjekty daného právního vztahu, který byl předmětem sporu. Zastánci uvedeného hmotněprávního pojetí práva na podání žaloby a hmotněprávní teorie účastníků občansko-právního řízení byli např. Wach a Planck. Windscheidovou zásluhou došlo k odtržení nároku na soudní ochranu od římského pojetí „actio“ a prostřednictvím dalších autorů jako např. Kohlera a Hellwiga bylo poukázáno na to, že právo na soudní ochranu nemá nic společného s tzv. věcnou legitimací a že procesněprávní vztahy nelze vázat na vztahy hmotněprávní. Oerter, Stegemann a Schmidt pak vykonstruovali procesní pojem strany v procesu a dospěli k závěru, že stranou je ten, kdo nebo proti komu vlastním jménem uplatňuje právo.

Lüke sám se staví plně za ty, kdo hájí samostatnost oprávnění domáhat se soudní ochrany a jeho nezávislost na existenci hmotněprávního nároku, tj. jinými slovy na tzv. věcné legitimaci a kdo razí procesní pojetí strany v procesu. Dokazuje pak platnost svých tvrzení na řadě příkladů s použitím ustanovení ZPO.

Obsáhlý výčet a kritické hodnocení názorů různých autorů na žalobní právo podává ve své monografii věnované žalobnímu právu rovněž M. A. Gurvič.¹⁸⁾ Gurvič činí podobně jako Unger a jiní rozdíl mezi právem na podání žaloby (žalobním právem v procesním smyslu) a žalobním právem v materiálním smyslu. Žalobním právem v materiálním smyslu rozumí Gurvič „občanské subjektivní právo v tom stadiu, ve kterém je způsobilé nuceného uskutečnění z hlediska povinné osoby.“¹⁹⁾ Přitom uvedená způsobilost je vlastní každému subjektivnímu občanskému právu. Gurvič uvádí,

¹⁷⁾ G. Lüke, Prozessführungsbefugnis, Zeitschrift für Zivilprozess 1963, str. 1 a násl.

¹⁸⁾ M. A. Gurvič, Pravo na isk, Moskva 1949.

¹⁹⁾ Srov. cit. Pravo na isk, str. 145.

že v uvedeném smyslu chápaly žalobní právo tehdy platné sovětské předpisy např. v ustanoveních o promlčení a jinde.

Právem na podání žaloby pak Gurvič rozumí „právo dát podnět k zahájení soudního projednání daného konkrétního občanskoprávního sporu za účelem jeho rozhodnutí, tedy právo na soudní zákrok v konkrétní občanskoprávní záležitosti“.²⁰⁾ Upozorňuje však, že právo na podání žaloby není jedinou formou projevu zákonem zajištěné možnosti požadovat soudní zákrok, jinak řečeno „práva obrátit se na soud“. Jinými takovými formami jsou právo na obranu proti žalobě, právo na účastenství v procesu, který již vznikl, právo na podání opravného prostředku, atd.

V podstatě se tedy Gurvič staví také na stanovisko samostatné, na hmotném právu nezávislé existence práva na podání žaloby. Ostatně autor to výslovně vyjadřuje na jiném místě, kde praví, že právo na podání žaloby vůbec nezávisí na povaze a podstatě občanskoprávního vztahu, ohledně něhož se osoba obrací na soud.

Domnívám se, že vytváření zvláštního institutu nebo alespoň pojmu „žalobní právo v materiálním smyslu“ je zbytečné a že se lze bez něho klidně obejít. Nevidím důvodu, proč by mělo být právo na žalobu vývojovým stadiem subjektivního práva, za jaké je považuje Gurvič, ani za metamorfosu subjektivního práva nastalou v důsledku toho, že bylo existující subjektivní právo porušeno a tak se stalo žalovatelným, jak to vykládá třeba Savigny. Jsem přesvědčen, že „žalovatelnost“, jinak řečeno vynutitelnost subjektivního občanského práva je vlastností tohoto subjektivního práva, jakousi *conditio sine qua non*, vlastností, bez které by žádné subjektivní právo nebylo právem.²¹⁾ A tuto vlastnost má podle mého názoru každé

²⁰⁾ Tamtéž, str. 46.

²¹⁾ Někdy se hovoří v literatuře i v praxi o tzv. „nežalovatelných právech“. Tato terminologie je podle mého názoru nepřesná. Každé subjektivní právo občanské, jestliže má být právem, musí být žalovatelné. Rozumí-li se nežalovatelnými právy ta práva, která třeba v důsledku praekluse zanikla, nebo práva z absolutně neplatného právního úkonu, pak je sice lze žalovat, ale bez naděje na úspěch, protože taková práva vlastně neexistují. Rozumí-li se nežalovatelnými právy práva z tzv. naturálních obligací, např. práva promlčená nebo práva ze sázky, hry, popřípadě z půjčky do sázky nebo hry, pak ani tu není termín „nežalovatelnost“ na místě. Je zde třeba rozlišovat mezi právy promlčenými, která nejen lze zažalovat, ale dokonce s nadějí na úspěch, protože nedovolá-li se druhá strana promlčení, musí soud i promlčené právo oprávněnému přiznat (ani podle nového občanského zákoníku se totiž k promlčení práva z úřední povinnosti nepřihlíží – srov. § 100) a mezi „právy“ ze sázky nebo hry, popřípadě z půjčky do sázky nebo hry, protože tato „práva“ vlastně právy nejsou. Podle § 455 obč. zák. nelze se plnění ze sázky nebo hry, popřípadě z půjčky do nich domáhat u soudu, tj. takové plnění není vynutitelné a nelze tu proto mluvit o subjektivním právu. Právní povahu má závazek ze sázky nebo hry, popřípadě z půjčky do nich jen potud, že došlo-li na základě tohoto závazku k plnění, nelze toto plnění požadovat zpět vzhledem k ustanovení zákona, podle něhož nejde v daném případě o neoprávněný majetkový prospěch. Totéž, co o plnění ze sázky nebo hry, pak platí o plnění z právního úkonu neplatného pro nedostatek formy.

subjektivní právo již od svého vzniku a ne až do určitého okamžiku, třeba od toho, kdy došlo k jeho porušení. Proto jsem toho názoru, že by mělo být termínu „žalobní právo“ nebo „právo na žalobu“ užíváno jen ve smyslu práva na dovolání se soudní ochrany. (Kdyby měl být pravdou opak, nešlo by vlastně v procesu o nic jiného, než o zjištění toho, zda měl žalobce právo na podání žaloby v důsledku toho, že jeho právo bylo porušeno, anebo zda takové právo neměl.)

Plně však souhlasím s Gurvičem i Lükem, pokud uvádějí, že právo na podání žaloby existuje samostatně a nezávisle na tom občanském právu, které je příslušnou žalobou uplatňováno. Souhlasím s Gurvičem i v tom, že právo na podání žaloby je součástí obecného oprávnění všech občanů obracet se na soud jako na státní orgán, a domnívám se navíc, že je konec konců výronem ústavou zaručeného práva občanů obracet se k zastupitelským sborům a ostatním státním orgánům s návrhy, podněty a stížnostmi (čl. 29 ústavy).

Důsledkem uvedeného procesního pojetí práva na soudní ochranu je, že dovoláním se soudní ochrany vytvářejí se mezi účastníky řízení navzájem i mezi účastníky řízení a soudem zvláštní procesní vztahy, které jsou nezávislé na vztazích hmotněprávních.

To tedy znamená, že stačí, jestliže někdo tvrdí, že má vůči jinému právo, jehož ochrana náleží do soudní pravomoci, aby byl soud povinen takovou záležitost projednat, i když jde o právo jen tvrzené a ve skutečnosti třeba neexistující. Neprojednal-li by soud uvedenou věc, znamenalo by to, že odmítá dát průchod spravedlnosti tam, kde je k tomu povolán (šlo by o případ „denegatae iustitiae“). Proto smí soud odmítnout a limine²²⁾ jen takové návrhy, které se týkají věcí, jež nespadají do soudní pravomoci, popřípadě které do ní spadají až po proběhnutí řízení u jiného orgánu, k němuž dosud nedošlo. Soud může však odmítnout i návrh podaný někým, kdo vůbec právo dovolávat se soudní ochrany nemá, protože není subjektem práv a povinností a protože tedy také nemá způsobilost být účastníkem občanského soudního řízení. (To prakticky přichází v úvahu jen u organizací, kdežto u občanů nikoli.)

Dovolávat se soudní ochrany může však jen sám nositel práva tvrzeného v návrhu; není možné, aby se někdo vlastním návrhem, dokonce snad i proti vůli skutečného nositele práva, o které jde, dovolával ochrany takového práva, třeba z důvodu přátelského vztahu k nositeli práva. I takový návrh mohl by soud odmítnout a limine, aniž by byl povinen jej projednat. Ve všech případech, kdy hodlá odmítnout návrh na zahájení

²²⁾ Nový občanský soudní řád již nehovoří o „odmítnutí“ návrhu na zahájení řízení, ale tam, kde podle dříve platných předpisů docházelo k odmítnutí návrhu, přikazuje se soudu, aby zastavil řízení.

řízení, musí soud bedlivě zkoumat, zda jsou pro to splněny zákonné předpoklady, aby se nedopustil porušení závažného práva občanů, práva na dosažení soudní ochrany.

Tam, kde nejsou splněny předpoklady pro to, aby soud odmítl návrh na zahájení řízení, musí soud věc projednat a vydat rozhodnutí, neskončí-li řízení jinak, tj. nedojde-li např. ke zpětvzetí návrhu, popřípadě nedojde-li k ukončení řízení soudním smírem. Zjistí-li soud projednáním věci, že právo, tvrzené v návrhu, neexistuje, zamítne návrh. Neexistenci práva, tvrzeného v návrhu na zahájení řízení, může prokázat právě až projednání věci. Proto stačí již podání návrhu k tomu, aby soud byl nucen vyvinout určitou činnost ke zjištění existence nebo neexistence uplatňovaného práva. A proto také vznikají podáním návrhu na zahájení řízení procesněprávní vztahy bez ohledu na to, zda v daném případě vskutku existují také hmotněprávní vztahy, o kterých se hovoří v návrhu na zahájení řízení.

Protože je občanské soudní řízení zahájeno již dnem, kdy soudu došel návrh na jeho zahájení (§ 82 odst. 1 obč. soud. řádu), vzniká vlastně procesněprávní vztah mezi každým navrhovatelem na jedné straně a soudem na straně druhé, a to i tam, kde je pak soud povinen podle § 104 odst. 1 obč. soud. řádu pro neodstranitelný nedostatek procesních podmínek řízení zastavit.

Jestliže však postačí tvrzení vlastního práva k tomu, aby soud byl povinen projednat a rozhodnout věc, nelze vázat ani posouzení toho, kdo je účastníkem řízení, na skutečnou existenci hmotněprávního vztahu mezi navrhovatelem a odpůrcem, ale i tady postačí tvrzení určitého práva v návrhu na zahájení řízení. Je tedy též pro posouzení toho, kdo je v daném případě účastníkem řízení, rozhodující právo *procesní* a nikoli jednotlivá ustanovení občanského či rodinného práva. Občanský soudní řád tuto skutečnost dobře vystihuje tím, že v § 90 uvádí jako účastníky řízení na prvním místě *navrhovatele* (žalobce) a *odpůrce* (žalovaného).

Nelze tedy spojovat otázku účastenství v procesu s otázkou tzv. věcné legitimace, která po obsahové stránce není ničím jiným než hmotněprávním vztahem určitého subjektu k projednávané věci a má ji proto jen ten, kdo je subjektem právního vztahu tvořícího předmět řízení.

Kdyby mělo být posouzení otázky, kdo je účastníkem řízení, vázáno na věcnou legitimaci, dověděli bychom se o tom, kdo je *účastníkem řízení* až na konci tohoto řízení, prakticky až z rozhodnutí ve věci samé. Teprve rozhodnutí soudu může ukázat, zda mezi navrhovatelem, dovolávajícím se ochrany práva a jeho odpůrcem, domnělým rušitelem práva, vůbec existuje právní vztah, o němž se hovoří v návrhu na zahájení řízení. Jestliže takový vztah vůbec neexistuje, popřípadě subjektem tvrzeného vztahu je někdo jiný než navrhovatel nebo odpůrce, není zde na obou stranách věcná legitimace účastníků řízení, jejíž existence tvoří nezbytný předpoklad pro to,

aby návrhu mohlo být vůbec vyhověno. Proto pro nedostatek věcné legitimace některého z účastníků bude návrh na zahájení řízení zamítnut.

Přesto však nelze tvrdit, že ten, u něhož se později projeví nedostatek věcné legitimace, nebyl účastníkem řízení a že nepožíval všech procesních práv, jimiž je nadán účastník, a že neměl procesní povinnosti uložené účastníkovi. Kdyby tomu tak bylo, nemohl by soud vlastně ve věci samé rozhodnout, protože může meritorně rozhodovat jen mezi *účastníky řízení*. Ti by ovšem v případě během řízení zjištěného nedostatku věcné legitimace vlastně chyběli.

Vázat účastenství v řízení na věcnou legitimaci by také znamenalo znemožnit procesním předpisům, aby vědomě povolaly jako účastníka do určitého řízení někoho, kdo není subjektem daného právního vztahu, o kterém se v řízení jedná, a přesto nevyloučily jeho úspěch ve věci. Je tomu tak např. tam, kde zákon dovoluje, aby se oprávněný domáhal vlastním jménem na dlužníkovi povinného vyplacení pohledávky, kterou vůči němu má povinný (§ 315 odst. 1 obč. soud. řádu).

Poněkud složitější se zdá být situace tam, kde lze zahájit řízení i bez návrhu účastníků, tj. z vlastní iniciativy soudu. Složitost je však jen zdánlivá. Podle § 94 odst. 1 obč. soud. řádu jsou v takovém případě účastníky řízení i ti, „o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno“, tedy i subjekty odlišné od navrhovatele a odpůrce, pokud zde vůbec návrh byl podán. Podle § 94 odst. 2 obč. soud. řádu vydá soud usnesení, jímž přibere jako účastníka do řízení toho, kdo se neúčastní řízení od jeho zahájení, ač podle § 94 odst. 1 obč. soud. řádu účastníkem má být.

V případech uvedených v § 94 obč. soud. řádu bude tedy pro soud rozhodujícím kritériem při posouzení otázky, koho má jako účastníka k řízení přibrat, účastenství na příslušném právním vztahu, o nějž v řízení jde.

Přesto však i tu je rozhodující, koho ve skutečnosti v daném případě soud za účastníka přibere. Jestliže ten, kdo byl přibrán za účastníka řízení, není k řízení věcně legitimován, může se proti svému přibrání za účastníka bránit odvoláním, avšak do té doby, než je opět z řízení vyloučen, vystupuje v něm, bez ohledu na to, zda skutečně je subjektem práv a povinností, o kterých se v řízení jedná, jako *účastník řízení*.

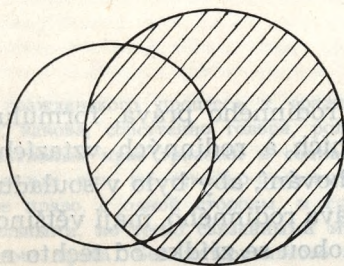
Tam, kde zákon sám označuje účastníky řízení, jak na to pamatuje ustanovení § 90 obč. soud. řádu, může jít o dva případy. Buď zákon za účastníka označuje někoho, kdo vůbec není subjektem občanskoprávního nebo rodinného vztahu, o který v řízení jde (tak je tomu např. u zdravotnického zařízení podle § 186 odst. 1 obč. soud. řádu), anebo někoho, kdo je blíže vymezen hmotněprávním znakem. V obou těchto případech je vymezení účastníků řízení věcí procesního předpisu, i když v případě druhém je určujícím faktorem hmotněprávní znak. Tak jsou např. účastníky řízení o osvojení také rodiče osvojence nebo manžel osvojitele (§ 181 odst. 1 obč.

soud. řádu). Jsou účastníky řízení již ze zákona, avšak stejně je třeba, aby soud s nimi především jako s účastníky řízení nakládal. Soud se tu jistě v praxi chyby nedopustí, ale kdyby se snad omylu dopustil a přibral jako účastníka k řízení někoho, kdo ve skutečnosti třeba rodičem dítěte, jež je osvojováno, popřípadě manželem osvojitele není, byla by tato osoba účastníkem se všemi právy a povinnostmi, dokud by nedošlo na základě zjištění skutečného stavu věci k jejímu vyloučení z řízení.

Oprávnění požadovat na soudu rozhodnutí o existenci či neexistenci tvrzeného subjektivního práva je významným prostředkem ochrany práv občanů. Musí však být doplněno stejně účinným oprávněním odpůrce k obraně proti napadení, tak aby měly obě strany v procesu opravdu rovné postavení, jak to deklaruje ustanovení § 18 obč. soud. řádu a zajišťuje řada dalších ustanovení, jako např. § 5 (o poučovací povinnosti soudu) nebo § 123 (o právu účastníků vyjádřit se k návrhům na důkazy a ke všem důkazům, které byly provedeny) aj. Procesní předpisy jsou dokonce někdy tvrdší k tomu, kdo se dovolává soudní ochrany svého práva a kdo tedy jistým způsobem usiluje o změnu poměrů, které se podle jeho názoru nesrovnávají s právem, nebo jak to vyjadřuje E. Ott „dovolává se samostatným útokem na odpůrci uznání, popřípadě i splnění nároků soukromoprávních“.²³⁾ Uvedená tvrdost spočívá především v právní úpravě soudní příslušnosti a v úpravě důkazní povinnosti a důkazního břemene, avšak rozhodně není narušením zásady rovnosti účastníků v řízení.

6.

Samostatnost a nezávislost občanského procesu na občanském a rodinném právu dokazuje také jejich různý rozsah. Lze to graficky znázornit asi takto:

Přitom menší kruh představuje oblast občanskoprávních vztahů a znázorňuje, že ochrana práv z těchto vztahů je svěřena převážně soudu, popří-

²³⁾ E. Ott, Řízení soudní ve věcech sporných, Praha 1888, díl I., kap. II., str. 3.

padě státnímu notářství v občanském procesu, avšak že určitá část ochrany těchto práv je svěřena orgánům jiným.

Naproti tomu větší kruh představuje oblast občanského procesu, jehož úkolem je v převážné míře poskytovat ochranu právům ze vztahů občanskoprávních a rodinných, ale také ze vztahů pracovních, družstevních nebo i jiných.

Nejvíce se rozsah působnosti občanského procesu rozšiřuje, pokud jde o výkon rozhodnutí. Ustanovení platících pro výkon rozhodnutí soudu či státního notářství v občanskoprávních věcech se totiž užije podle § 274 obč. soud. řádu i na výkon rozhodnutí soudů a jiných orgánů, které jsou činné v trestním řízení (pokud tato rozhodnutí přiznávají právo nebo postihují majetek), na rozhodnutí rozhodčích orgánů v pracovních sporech, na rozhodnutí hospodářské arbitráže (pokud ukládají povinnost občanům), na rozhodnutí orgánů státní správy i na rozhodnutí jiných orgánů, jejichž soudní výkon připouští zákon, zejména pak na rozhodnutí rozhodců.

Zabírá tedy ochrana, kterou právům občanů a organizací poskytuje soud výkonem rozhodnutí, širokou oblast. Je to docela přirozené, protože není možné, aby u každého orgánu, který vydává nějaké rozhodnutí, bylo zaváděno samostatné vykonávací řízení. Naopak. Je žádoucí, aby výkon rozhodnutí byl do budoucna soustřeďován u co nejmenšího počtu orgánů, což by umožnilo lepší přehled a zabránilo zbytečným kolizím, ke kterým někdy docházelo při vedení exekuce různými státními orgány. Velký krok vpřed v tomto směru znamená již samo zjednodušení ustanovení o výkonu rozhodnutí v novém občanském soudním řádu, ale i to, že se podstatně sbližuje dosavadní úprava správní a soudní exekuce a že bude zachováván v podstatě jednotný postup při výkonu arbitrážních a soudních rozhodnutí tam, kde jako povinný vystupuje při výkonu rozhodnutí socialistická organizace.

7.

Normy občanského a rodinného práva, formulující práva a povinnosti občanů v občanskoprávních a rodinných vztazích, dávají tedy občanům návod, jak upravit své chování, aby bylo v souladu se zájmem společnosti.

Pokud jde o normy práva rodinného, mají většinou kogentní ráz, a účastníci rodinných vztahů mohou se zřídka od těchto norem odchylovat. Přece však i v právu rodinném nalezneme normy, kde zákon ponechává občanům určitou volnost a svěřuje jejich dohodě úpravu vzájemných vztahů. Tak tomu je např. pokud jde o rozhodování o záležitostech rodiny (§ 20 odst. 1 zákona o rodině), pokud jde o úpravu práv a povinností k dítěti pro dobu po rozvodu (§ 26 odst. 2 zákona o rodině — zde však musí být dohoda schválena soudem, nejde-li o dohodu o styku s dítětem podle § 27 odst. 1 zákona

o rodině), pokud jde o opětné přijetí dřívějšího příjmení rozvedených manželů (§ 29 zákona o rodině — zde ovšem nejde o dohodu, ale o jednostranný právní úkon), pokud jde o určení příjmení dítěte, jde-li o dítě, jehož příjmení nebylo určeno dohodou rodičů při uzavírání manželství (§ 38 odst. 2 zákona o rodině), pokud jde o určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů (§ 52 a 53 zákona o rodině) aj. Odchytku od zákonné úpravy připouští v § 21 odst. 3 zákon o rodině tím, že umožňuje jednomu manželovi vyloučit pravidelné následky jednání druhého manžela při obstarávání běžných záležitostí rodiny, spočívající ve vzniku společného a nerozlučného závazku obou manželů.

Normy občanského práva mají na rozdíl od norem rodinného práva spíše dispozitivní povahu. To je zcela pochopitelné vzhledem k rozmanitosti občanskoprávních vztahů, kde zákonodárce nemůže při nejlepší vůli postihnout všechny možnosti. Také nový občanský zákoník, třebaže ve srovnání s občanským zákoníkem z roku 1950 obsahuje více kogentních norem, ponechává v podstatě smluvní volnost a umožňuje účastníkům občanskoprávních vztahů, aby si sami určili obsah smlouvy (§ 44) a v celé řadě případů dovoluje dohodu, kterou by se občané, popřípadě organizace, odchýlili od ustanovení zákona. Má tedy množství ustanovení zákona dispozitivní povahu.

Naproti tomu ustanovení předpisů procesních mají vesměs povahu donucující. Řada procesních úkonů závisí sice na vůli účastníků (např. samo podání návrhu na zahájení řízení, vzetí návrhu zpět, podání odvolání aj.), ale i tyto úkony jsou vázány na určitou formu, která musí být dodržena.

Právě *kogentní* ráz procesních norem a striktně předepsaný postup při ochraně občanských a rodinných práv je jednou z vážných záruk této ochrany.

Резюме

1. Статья об отношении гражданского процесса к гражданскому и семейному праву ставит себе задачей показать, какова, собственно говоря, роль гражданского процесса при охране и предъявлении субъективных прав граждан и социалистических организаций, вытекающих из гражданско-правовых или же семейно-правовых отношений.

2. Гражданское и семейное право, с одной стороны, и гражданский процесс, с другой стороны, являются самостоятельными, но тесно связанными между собой и взаимно дополняющими друг друга областями права. Без материального права процесс был бы самоцелью, а материальное право без процесса, собственно говоря, теряло бы характер права, характерной чертой которого (которой оно отличается, например, от морали) является возможность вынуждения предполагаемого правопорядком поведения при помощи государственного аппарата.

Гражданский процесс в секторе гражданского и семейного права представляет государственное принуждение, к которому можно прибегнуть в случае поставления под угрозу или нарушения субъективного права гражданина или социалистической организации.

3. Способ государственного принуждения, используемый в случае нарушения норм гражданского или семейного права, из этих норм, как правило, не так ясен, как ясен он,

например, из норм уголовного права. Происходит это потому, что гражданско-правовые и семейно-правовые нормы устанавливают определенные права и обязанности, вытекающие из данного правоотношения, но, как правило, уже не содержат определения последствия, которое постигает того, кто не исполнил своей обязанности или, иначе говоря, нарушил право из указанного правоотношения. Таким образом, в нормах гражданского и семейного права, собственно говоря, отсутствует выражение санкции.

В традиционном гражданско-правовом понимании о гражданско-правовых санкциях обычно говорят в связи с ответственностью за причиненный вред, с ответственностью за недостатки, с ответственностью за просрочку и с неосновательным обогащением. Санкцию находят в возникновении ответственного отношения, имеющего место в результате определенного противоправного поведения. Автор, однако, стоит на той точке зрения, что здесь речь идет о „санкции“ не в собственном смысле этого слова. О санкциях здесь мы можем говорить только в том случае, если считаем его любое последствие противоправного поведения. Таковым является и возникновение ответственного отношения. Однако согласно взгляду автора санкцией в собственном смысле, санкцией как структурным элементом правовой нормы, следовало бы считать только угрозу государственным принуждением, которое может быть использовано в законе предусмотренном случае, как это имеет место, например, в нормах уголовного права. В этом смысле о санкциях нельзя говорить ни у возмещения вреда, ни у ответственности из недостатка, ни у просрочки, ни у неосновательного обогащения. Здесь речь идет об установлении обязанностей, которые ничем не отличаются от обязанностей других, от обязанностей, вытекающих, например, из договора купли — продажи или из другого договора. Разница заключается в том, что возникновение одних из указанных обязанностей имело место в результате противоправного действия, тогда как возникновение других — в результате правового действия. Однако о способе вынуждения упомянутых обязанностей в случае неисполнения их добровольно в законе, как правило, не говорится ни в одном, ни в другом случае. Но этого и не нужно, так как известно, что каждый может доискаться своего права, вытекающего из определенного гражданско-правового или семейно-правового отношения, т. е. достигнуть вынуждения правовой обязанности путем предъявления этого права в суд, что, впрочем, гражданский кодекс прямо выражает прежде всего в общем положении § 4, а потом и в других положениях, например в положении § 132.

4. Итак, гражданский процесс представляет, таким образом, в области гражданского и семейного права главное средство государственного принуждения к тому, чтобы права из гражданских и семейных отношений нашли применение. Само собой понятно, что черта государственного принуждения наиболее четко проявляется в приведении постановления в исполнение (в принудительном исполнении), но государственным принуждением следует считать уже и само разбирательство дела и вынесение постановления по нему, хотя бы из них принудительная функция на первый взгляд явственной не была. Разбирательство дела и вынесение постановления по нему составляют первый фазис государственного принуждения, являющийся необходимой предпосылкой для применения второго фазиса, судебного принудительного взыскания. При этом может случиться, что для вынуждения определенной правовой обязанности достаточно будет уже первого фазиса, если обязанный подчинится постановлению суда и принудительное взыскание окажется лишним. О том, что и разбирательство дела и вынесение постановления по нему следует считать формой государственного принуждения, свидетельствует и ряд положений гражданского процессуального кодекса, которые возлагают на участников производства ряд вынуждаемых обязанностей; таковой в определенных случаях является обязанность явки в суд (с возможностью привола) и др.

5. Из изложенного же отношения гражданского процесса к гражданскому и семейному праву вытекает и рассмотрение вопроса о праве на предъявление иска. Автор статьи разделяет точки зрения тех, кто считает право на предъявление иска самостоятельным, от существования утверждаемого субъективного права независимым процессуальным правомочием обращаться в суд, которое является результатом гарантированного конституцией права граждан обращаться к представительным собраниям и остальным государственным органам с заявлениями, инициативными предложениями и жалобами. Лишним считает автор создание понятия „право на иск в материальном смысле“, которое иногда защищается в качестве стадии развития соответствующего субъективного права. По мнению автора „исковая сила“, т. е. вынуждаемость определенного субъективного права в судебном порядке,

является свойством этого права, без которого оно даже не могло бы быть правом, хотя это право возможно предъявить только при исполнении определенных предпосылок, например, только после срочности долгового требования.

Результатом указанного процессуального понимания права на предъявление иска, независимого от существования утверждаемого субъективного права, является и процессуальное понимание и разрешение вопроса о том, кто в данном случае является участником производства. Участие в производстве необходимо рассматривать независимо от предметной легитимации участников, а именно, как в производстве, возбужденном по заявлению, так и в производстве, возбужденном без заявления.

6. Гражданский процесс не совпадает с гражданским и семейным правом и с точки зрения объема. В гражданском процессе предоставляется охрана и правам из отношений трудовых, кооперативных и других и, наоборот, гражданский процесс является не единственным средством охраны прав и гражданско-правовых и семейно-правовых отношений, так как гражданский кодекс и закон о семье при этой охране в определенных случаях рассматривают и на другие органы, например, на национальные комитеты.

7. Нормы гражданского права и нормы процессуального права отличаются друг от друга еще в том, что нормы гражданского права по большей части носят диспозитивный характер, тогда как нормы гражданского процесса — характер императивный. И именно этот императивный характер процессуальных норм, необходимость соблюдать предписанный порядок при охране гражданских и семейных прав, является одной из эффективных гарантий этой охраны.

Summary

1. The article concerning the relationship existing between the civil procedure and the civil and family law intends to demonstrate the proper task of the civil procedure as far as the protection and the enforcement of the subjective rights of citizens and socialist organizations are concerned, which result from relations based on civil, event. family law.

2. The civil and the family law on the one hand and the civil procedure on the other hand represent independant juridical branches, which however are closely connected and which complete each other. Without material law, procedure would be an aim in itself and material law would loose in fact, without the procedure, the character of law, the characteristic feature of which, differentiating it, for instance, from ethics, is precisely the possibility of enforcing the behaviour, foreseen by the law, by means of the State machinery.

The civil procedure constitutes, as far as the domain of civil and family law is concerned, the enforcement by the State which can be applied if the subjective right of a citizen or of a socialist organisation is endangered or violated.

3. The method of enforcement by the State, which will be applied if the rules of civil or family law are violated, is usually not quite as obvious from the rules in question, as for instance is obvious the enforcement from the rules of penal law. The reason for it consists in the fact that the rules of the civil and the family law stipulate certain rights and certain duties resulting from the juridical relations in question, but that they do not contain usually any stipulation of the consequences which will have to support the person who does not comply with his duty or, otherwise said, who violates the right resulting from the juridical relation in question. In fact, as far as the rules of civil and family law are concerned, the sanction is not expressed.

As far as the traditional conception of civil law is concerned, the civil sanctions are mentioned in connection with the responsibility for the caused damage, for defects, for delay and for the enrichment without valid cause. It is supposed that the sanction is constituted by the origin of a relationship of responsibility as a consequence of a certain behaviour contrary to the law. The author of the article shares

the opinion that in this case this is not a "sanction" in the proper sense of the word. We can use the term of sanction in such a case only if we consider as sanction every consequence of a behaviour contrary to the law. The origin of the relationship of responsibility represents such a consequence. According to the opinion of the author, one should consider as a sanction, that means as a structural element of the juridical rule, only the threat of an enforcement by the State, which can be applied in cases foreseen by the law, as it is f.i. the case as far as the rules of penal law are concerned. It is impossible to speak about the sanction in this sense as far as the reparation of damage and the responsibility for defects, for delay and for enrichment without valid cause are concerned. In those cases only obligations are fixed, not different from other obligations, resulting f.i. from the contract of purchase or from other contracts. The unique difference is that one sort of the mentioned obligations is constituted by those which are the consequence of an act contrary to the law, whereas the other sort of obligations is constituted by those which are the consequence of legal acts. In both cases however the law does not mention normally the method to be applied as far as their enforcement is concerned, provided those obligations are not accomplished voluntarily. This is however not necessary, because it is known that anybody can claim his right resulting from a certain civil or family juridical relation, that means that anybody can realize the enforcement of a legal duty by invoking his right before the court; the Civil code expresses this in fact explicitly in the general rule of the article 4, but also in other provisions, so, for instance, in the provision of section 132.

4. The civil procedure represents in fact, in the domain of the civil and family law, the main instrument of enforcement by the State, the aim of which is to secure the realization of the rights, based on civil and family juridical relations. The feature of an act of enforcement by the State is naturally the most apparent where the execution of the decision is concerned, but one must consider as constituting an enforcement by the State even already the proceedings and the decision concerning the matter, non-obstant the fact that their coercive function is not apparent at first sight. The proceedings and the decision on the matter represent the first phase of the coercion exercised by the State; they constitute the necessary condition for the application of the second phase, the judicial enforcement. It may happen that the enforcement of a concrete juridical duty is obtained already during the first phase, if the obliged person submits to the judicial decision, so that the application of the measure of enforcement is, in such a case, not necessary. That even the proceedings and the decision must be considered as constituting a form of the coercion exercised by the State, is proved also by the existence of a series of provisions of the Code of civil procedure, imposing upon the parties in the procedure a number of enforceable obligations, as for instance the duty to appear before the Court (with the possibility of bringing up the persons in question) a. s. o.

5. The appreciation of the problem concerning the right to sue depends on the described relation between the civil procedure on the one hand and the civil and family law on the other hand. The author of the article belongs to those who share the opinion that the right to sue represents an independant procedural right to apply to the court, independant of the asserted subjective material law; this right is a consequence of the civil right, guaranteed by the Constitution, to address the representative assemblies and the other State organs and to file proposals, suggestions and complaints. The author considers as unnecessary the creation of the notion of a „right to sue in the material sense“, which is sometimes considered as constituting a phase of the development of the subjective right in question. The author considers that the fact that an action can be brought before the court on the ground of a subjective right, that means that a subjective right can be judicially enforced, represents a trait of the law in question, without which this law would cease to be the law; this is true nonobstant the fact that this right can be enforced only after the fulfilment of certain preliminary conditions, f.i. only after the claim is due.

A consequence of this procedural conception of the right to sue, independent of the existence of the asserted subjective right, is also the procedural conception and solution of the question who are, in the concrete case, the participants in the procedure. The question concerning the quality of participants in the procedure has to be solved independently of the material capacity of the participants; this applies as well to the procedure opened on a motion, as to the procedure opened without such a motion.

6. The civil procedure also does not cover the same extent as the civil and family law do. Within the frame of the civil procedure, protection is secured also to rights based on labour law, cooperative law and other relations and on the contrary the civil procedure is not the unique instrument applied to the protection of the rights based on civil and family juridical relations; the Civil code, as well as the Family code, take in certain cases into account, as far as this protection is concerned, also other organs, f. i. the national committees.

7. The rules of the civil law and those of the procedural law differ also by the fact that the rules of civil law have mostly the character of dispositive rules, whereas the procedural rules have an obligatory character. It is precisely this obligatory character of the procedural rules, the fact that the prescribed procedure must be respected as far as the protection of civil and family rights is concerned, which constitutes one of the efficacious guarantees of the protection in question.

JIRI SVESTKA

V jednotném právním řádu ČSSR náleží při procesu vytváření a upevňování socialistických vztahů mezi lidmi a dovršování výstavby vyspělé socialistické společnosti významné místo a poslání i čs. občanskému právu, zejména jeho základní právní normy, novému občanskému zákoníku ČSSR.

Čs. občanské právo svým specifickým způsobem a zaměřením přispívá významnou měrou k zabezpečování dalšího úspěšného rozvoje a ochrany socialistického vlastnictví, osobního vlastnictví, jakož i jiných práv a zájmů společnosti a občanů. Čs. občanské právo zároveň vede a vychovává občany k zachovávaní pravidel socialistického soužití, čímž se stává jedním z nástrojů dalšího utužování socialistické morálky, přetváření socialistických vztahů mezi lidmi a tím konec konců i jedním z prostředků přispívajících v rámci celospolečenského usilování k postupnému procesu výstavby vyspělé socialistické společnosti.

V systému čs. občanského práva plní v tomto směru svou úlohu, a má tedy svůj společenský význam, i občanskoprávní prevence a odpovědnostní systém, zejména pak právní úprava prevence škod a vlastní odpovědnosti za způsobené škody, tak jak je obsahuje nový občanský zákoník.

Nová občanskoprávní úprava prevence škod, jakož i odpovědnosti za způsobenou škodu, zajišťuje a zabezpečuje v podmínkách vyspělé socialistické společnosti na určitém úseku občanskoprávního styku ochranu občanů